

УДК 332.1:911.37.001.33

Черемісіна Т.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Бердянського державного педагогічного університету***Казачковська Г.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Бердянського державного педагогічного університету***Токаренко О.І.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Бердянського державного педагогічного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

STUDY ON DEFINITION AND CLASSIFICATION OF LOCALITIES

АНОТАЦІЯ

У статті проведено дослідження питань визначення та класифікації населених пунктів з метою подальших розроблень та впровадження новітніх методик щодо управління розвитком міст. Завданнями дослідження є аналіз класифікації населених пунктів та дослідження взаємодії елементів внутрішнього та зовнішнього середовища міста. Аналіз показав, що у науковій літературі з проблем вивчення міста існують різні точки зору його класифікації. Узагальнено, що відсутня комплексна класифікація питань з визначення та класифікації населених пунктів на сучасному етапі. Структуровані погляди дослідників-регіоналістів з питань класифікації населених пунктів. Доведено, що будь-яке місто, незалежно від наведеної класифікації, функціонує і розвивається під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища.

Ключові слова: місто, класифікація населених пунктів, зовнішнє та внутрішнє середовище міста.

АННОТАЦИЯ

В статье проведено исследование вопросов определения и классификации населенных пунктов с целью дальнейших разработок и внедрения новейших методик по управлению развитием городов. Задачами исследования являются анализ классификации населенных пунктов и исследование взаимодействия элементов внутренней и внешней среды города. Анализ показал, что в научной литературе по проблемам изучения города существуют различные точки зрения его классификации. Обобщено, что отсутствует комплексная классификация вопросов по определению и классификации населенных пунктов на современном этапе. Структурированы взгляды исследователей-регионалистов по вопросам классификации населенных пунктов. Доказано, что любой город, независимо от приведенной классификации, функционирует и развивается под влиянием внешней и внутренней среды.

Ключевые слова: город, классификация населенных пунктов, внешняя и внутренняя среда города.

ANNOTATION

A study on the definition and classification of settlements for further development and implementation of new techniques for managing urban development. The objectives of the study are to analyze the settlements and classification study the interaction of elements internal and external environment of the city. The analysis showed that in the scientific literature on learning the city there are different points of view of its classification. Generalized that there is no comprehensive classification of the definition and classification of settlements today. Structured researchers-regionicians views on the classification of settlements. It is proved that any city, regardless of the classification operates and develops under the influence of external and internal environment.

Keywords: city, classification settlements, external and internal environment of the city.

Постановка проблеми. В умовах обмеженої кількості ресурсів одним з основних завдань міського управління стає завдання підвищення якості використання наявних і залучення на територію нових ресурсів. Нову якість управління містом може бути досягнуто за рахунок використання сучасних концепцій в управлінні розвитком території: функціонально-просторового розвитку, раціонального використання місцевого природно-ресурсного, демографічного, виробничого і фінансового потенціалу, залучення ззовні приватного капіталу (національного й іноземного), трьохконтурної системи управління розвитком регіону (міста) з точки зору соціологічних підходів механізму розвитку, привабливості іміджу міста, стійкого соціально-економічного розвитку міста, ключових факторів успіху міста та території, системної концепції міста, територіального маркетингу. Основною метою розвитку міста стає створення сприятливих умов життєдіяльності мешканців території та відпочинку туристів. Але перш за все доцільно провести дослідження питань визначення та класифікації населених пунктів з метою подальших розроблень та впровадження новітніх методик з питань управління розвитком міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній літературі з питань визначення та класифікації міст коло всіх ознак, що враховуються під час виділення міст, вельми різноманітне, адже це й чисельність населення, й структура самодіяльного населення, й компактність забудови і рівень благоустрою, й традиції.

В економічній літературі з регіоналогії, регіональної економіки та політики широко висвітлено питання регіонального розвитку. Аналіз літератури показав, що значущість визначення та класифікації міст, а також їх розвитку підкреслені в працях В.Г. Давидовича [2], Е.Н. Перцика [3], А.С. Ахієзер, Л.Б. Коган, О.Н. Яницького [4], І.М. Салій [8],

Л.М. Корецького [9], Ю.І. Пітюренко [10], М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук [11], О.В. Бойко-Бойчук [12] та інших вчених. Аналіз питань з визначення та класифікації населених пунктів на сучасному етапі дає змогу стверджувати, що комплексна класифікація відсутня.

Мета статті полягає у дослідженні визначення та класифікації населених пунктів на сучасному етапі з метою подальших розроблень та впровадження новітніх методик з питань управління розвитком міст.

Завданнями дослідження є аналіз класифікації населених пунктів та дослідження взаємодії елементів внутрішнього та зовнішнього середовища міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Містам України, на думку фахівців Інституту регіональних досліджень НАН України, притаманні специфічні ознаки: кількісні ознаки та історичні особливості українських міст.

Класифікація населених пунктів – їх поділ на групи за певною ознакою чи поєднанням ознак (за людністю, функціями, генезою, ступенем участі у територіальному поділі праці, географічним положенням тощо) [1, с. 81].

На думку В.Г. Давидовича [2, с. 15], питання визначення міста не вичерпується тільки адміністративною або статистичною класифікацією форм розселення. Навпаки, подібна класифікація, якщо вона наукова, повинна перш за все виходити з того, що місту як формі розселення людей притаманний певний соціально-економічний зміст.

Класифікація міст та сіл за людністю населення має широке призначення. Від величини міста чи села залежать багато його ознак – темпи зростання, деякі елементи демографічної і функціональної структури, характер планування [3, с. 155].

З цих позицій місто найчастіше розглядається як населений пункт, який не пов'язаний з переважаючим родом занять жителів з сільським господарством і функції якого визначаються його промисловим розвитком, завданнями обслуговування прилеглого району (зокрема, за лінією сільського господарства), розвитком транспортних зв'язків тощо. Деякі автори у пошуку

нових ідей і рішень, нової концепції міста визнають його як місце концентрації спілкування між людьми [4, с. 44]. Таким чином, поняття міста нерозривно пов'язано з уявленням про якийсь центр у мережі розселення – функціональний, населений, житловий.

В економічній літературі досить часто зустрічаються дослідження класифікації міст за чисельністю населення. Першим, хто розглядав і класифікував міста у Росії з економічної точки зору, був відомий російський географ і статистик В.П. Семенов-Тянь-Шанський [5, с. 73].

З початку ХХ століття відбулися істотні зміни у процесі розселення населення, отримала значний розвиток урбанізація. Це зумовило зміну цenzів величини міста від великих до малих [6, с. 144].

Розглянемо класифікацію міст, яку надають українські науковці у рамках регіональної економіки на сучасному етапі.

Результати аналізу літератури [7, с. 222] дають змогу стверджувати, що більшість міст України складають малі та середні міста.

Однак виділяють й інші підходи до класифікації міст за людністю. Є.Н. Перцик [3, с. 156] виділяє такі групи міст: малі, середні, великі, дуже великі та міста-мільйонери.

О.І. Шаблій та Є.Н. Перцик виділяють однакові за назвою групи міст, але різниця криється у тлумаченні кожної з них (за кількістю осіб).

Найпоширеніший поділ міст за чисельністю населення дає І.М. Салій [8, с. 18].

Аналіз показав, що залежно від кількості населення різні автори розглядають по-різному. Відмінність полягає в тому, що градація міст за чисельністю населення є відмінною одна від одної (табл. 1).

У літературі наявна класифікація населених пунктів й за функціями, які вони виконують у суспільстві. Зокрема, міста бувають адміністративними, промисловими, науковими, культурними центрами.

За характером виконуваних функцій виділяють такі типи міст: головний адміністративно-політичний, індустріальний, науковий, культурний центри, багатгалузеві промислові центри, одногалузеві промислові центри, транспортні центри, міста організаційно-господарські, про-

Таблиця 1

Зведена класифікація міст за кількістю населення

Кількість населення	Офіційні статистичні джерела України	Є.Н. Перцик	О.І. Шаблій	І.М. Салій
до 20 тис.	малі	Малі	малі	малі
20 тис.		Середні		
50 тис.	середні		середні	середні
100 тис.				
250 тис.	великі	Великі	великі	
500 тис.				великі
1 млн.	дуже великі	дуже великі	дуже великі	значні (дуже великі)
понад 1 млн.	міста-мільйонери	міста-мільйонники	міста-мільйонники	міста-мільйонники

мислові, культурно-освітні центри місцевого значення, міста – курортні центри [7, с. 224].

За основною функцією, яку виконує місто, вони поділяються на портові, курортно-рекреаційні, наукові, управлінські (організаційно-господарські), культурно-освітні, шахтарські тощо [8, с. 18].

Проте на практиці майже не існує міст, які б виконували лише одну із наведених функцій. У таких умовах важливого значення набуває диференціація одного міста від іншого та виділення ключової функції (або кількох) для позиціонування та розвитку міста саме у цьому напрямі.

Під час визначення ключової функції міста, яку можна застосувати для його позиціонування, необхідно також враховувати тип міста за генетичною ознакою, тобто історичним походженням. Відповідно до неї міста поділяють на 3 типи: міста, які виникли на транспортних і торговельних шляхах; міста – центри гірничодобувної промисловості; міста-курорти.

На необхідності врахування організуючої ролі міст у системах розселення під час оцінки процесів розвитку міст поряд із функціональною структурою міст наголошує Л.М. Корецький. За цими ознаками він створює типологію міст України, виділивши такі типи: столиця; найбільші і великі багатофункціональні міста; промислові центри; міста, що виконують промислові і транспортні функції; транспортні центри; міста перехідного типу; господарські

центри місцевого значення; оздоровчо-курортні центри [9, с. 9].

Застосовуючи системний підхід до вивчення міських поселень, вчений Ю.І. Пітюренко дає схему функціональної типології міст з урахуванням умов їх перспективного розвитку. В основу типології покладено такі ознаки: величина міста, його народногосподарські функції, організуюче значення, величина зони впливу міста на навколишню територію, оцінка перспективних можливостей [10, с. 80–92].

У літературі [11, с. 144] зустрічається погляд класифікації міст за функціональною типологією, яка враховує людність, структуру зайнятості за галузями народного господарства, адміністративний статус, організаційно-господарські й соціально-культурні функції міста, його системоорганізуюче значення, положення у системі розселення, перспективи розвитку.

Непоодинокі випадки спроб комплексного дослідження сутності поняття «місто». Так, О.В. Войко-Бойчук навів перелік із 48 суттєвих ознак за визначеннями й описами феномена «місто», які відображають відмінності у розмірі і статусі міста; розмаїття сфер діяльності; проблемами комунікації, ефективного використання ресурсів та управління розвитком міста; особливості середовища життєдіяльності громади тощо [12, с. 298].

Водночас С.Є. Саханенко виділив такі критерії типології міст: розмір міста; містоутворюючі ознаки (зокрема, багатофункціональні міста);

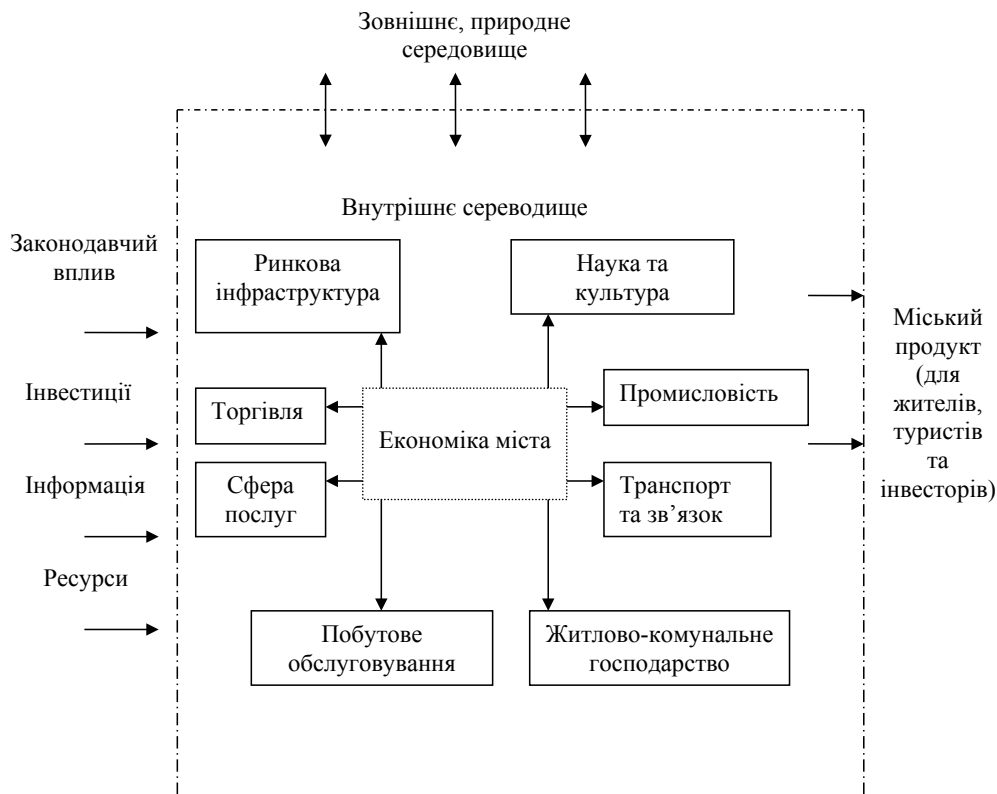

Рис. 1. Взаємодія елементів внутрішнього та зовнішнього середовища міста

місце у системі розселення; історико-генетичні чинники; динамічні типології; адміністративні; ієрархічні; структурні; за формами правління; за типом політичної системи [13, с. 17].

Отже, можна зробити висновок, що в економічній літературі досить часто зустрічаються дослідження класифікації міст за чисельністю населення та за функціональною типологією, яка враховує людність, структуру зайнятості за галузями народного господарства, адміністративний статус, організаційно-господарські й соціально-культурні функції міста, його системорганізуюче значення, положення у системі розселення, перспективи розвитку тощо.

Отже, будь-яке місто, незалежно від наведеної класифікації, функціонує і розвивається під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища; всі явища і процеси господарської діяльності суб'єктів господарювання, які розташовані на його території, знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності й обумовленості (рис. 1).

Якщо місто розглядати як складний організм, стан якого багато у чому визначається соціально-економічним середовищем, яке його оточує, то можна сказати, що зовнішнє середовище міста відіграє визначальну роль у становленні та розвитку будь-якого міста, від саме зовнішнього середовища, як правило, залежить його відношення до класифікаційної ознаки.

Зовнішніми чинниками і передумовами соціально-економічного розвитку будь-якого міста визначено місце розташування; кліматичні умови; маркетингову діяльність (образ, імідж, просування міста); міста-конкуренти; фактори загальносвітового рівня, місце і роль в економіці країни, державну політику щодо місцевого самоврядування; інфраструктуру зовнішньоекономічної діяльності.

Внутрішні чинники розвитку міста – це природні ресурси, демографічна ситуація та ринок праці, галузі економіки міста, соціальна сфера.

Висновки. Отже, аналіз показав, що у науковій літературі з проблем вивчення міста існують різні точки зору його класифікації. Узагальнено, що відсутня комплексна класифікація питань з визначення та класифікації населених пунктів на сучасному етапі. Структуровані погляди дослідників-регіоналістів з питань класифікації населених пунктів. Доведено, що будь-яке місто, незалежно від наведеної класифікації, функціонує і розвивається під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища; всі явища і процеси господарської діяльності суб'єктів господарювання, які розташовані на його території, знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності й обумовленості. Зроблено

висновок, що об'єктом розвитку міста повинні стати всі галузі економіки, інфраструктура, життєдіяльність населення, рівень його добробуту та задоволення всіх їх потреб. Немає сумніву у тому, що впливати на стійкий розвиток міст повинні як міське керівництво, так і самі жителі для забезпечення високої якості міського середовища та насамперед збереження природних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Влах М.Р. Географія населення. Словник-довідник: досвід укладання / М.Р. Влах // Вісник: проблеми української термінології. – 2006. – № 559. – С. 94–96.
2. Давидович В.Г. Расселение в промышленных узлах: инженерно-экономические основы / В.Г. Давидович. – М. : Госстройиздат, 1960. – 324 с.
3. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика) / Е.Н. Перцик – М. : Высш. шк., 1991. – 319 с.
4. Урбанизация, общество и научно-техническая революция / [А.С. Ахизер, Л.Б. Коган, О.Н. Яницкий] // Вопросы философии. – 1969. – № 2. – С. 44–56.
5. Семёнов-Тян-Шанский В.П. Город и деревня в европейской России / В.П. Семёнов-Тян-Шанский // Записки Императорского Русского Географического Общества по отд. статистики. – 1910. – Вып. 2. – Т. 10. – 212 с.
6. Хорев Б.С. Проблемы городов (урбанизация и единая система расселения в СССР) / Б.С. Хорев. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Мысль, 1975. – 428 с.
7. Соціально-економічна географія України : [навч. посіб.] / за ред. О.І. Шаблія. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Львів : Світ, 2000. – 680 с.
8. Салій І.М. Українські міста: питання власності і муніципального управління : [навч. посіб.] / І.М. Салій. – К. : [б.в.], 2001. – 415 с.
9. Корецкий Л.М. Типология и классификация городов – научно-методическая основа конструктивных решений их перспективного развития / Л.М. Корецкий // Территориальная организация производства и расселения. – К. : КПИ, 1982. – С. 3–22.
10. Пітюренко Ю.І. Развитие міст і міське розселення в Українській РСР / Ю.І. Пітюренко. – К. : Наук. думка, 1977. – 205 с.
11. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : [посіб. для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів] / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 416 с.
12. Бойко-Бочук О.В. Проблеми міста як підґрунтя ефективного управління його розвитком / О.В. Бойко-Бойчук // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Вип. 1 (35). – Х. : Магістр, 2009. – С. 294–302.
13. Саханенко С.Є. Теоретичні та організаційно-функціональні засади політичного управління містом в умовах самоврядування : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / С.Є. Саханенко ; ДДУУ. – Донецьк, 2005. – 36 с.